

ODRAZ CEZAROVE DIKTATURE U EGIPTU

Mario Jager, Maja Stjepanović

U radu se nastoji prikazati odnos Cezara i Kleopatre, tj. odraz njegove moguće diktature nad Egiptom. Kleopatrina politika imala je za cilj očuvati egipatsku državu pa upravo u toj činjenici treba tražiti kakav su odnos imali Cezar i Kleopatra. Je li njegova diktatura u Egiptu bila stvarna ili ju je Kleopatra držala kao potrebnu i prividnu teško je sa sigurnošću reći, no kronološko povijesni pogled može nam ponuditi određene odgovore, što je i cilj ovoga rada.

Kada govorimo o antičkoj diktaturi treba imati na umu da je ona pravno legitimni oblik vladavine, no je li uvijek to zaista bilo tako?

Diktatorski oblik vlasti za vrijeme Republike povjeravao se pojedincu na kratak period, najviše na šest mjeseci. Takvu je odluku donosio Senat u teškim vremenima dok bi jedan od konzula to i proglasio. Kao kralj, tako je i diktator ispočetka imao neograničenu vlast, prema kojemu je službena vlast drugih činovnika bila neznatna. Prema tomu, uzimajući u obzir nama poznate pravne odrednice, Sulina i Cezarova diktatura nisu bile legitimne. (Tacit, I, 1.; Lisičar, 1971: 292; Musić, 1910: 117)

U ovom pregledu postaviti će se određena pitanja vezana uz Cezarovu diktaturu, posebice ona vezana uz moguće diktatorstvo nad Egiptom, no mora se naglasiti kako rad nema pretenciozne namjere, već samo želju za upoznavanjem jednog zanimljivog segmenta antičke povijesti.

Cezarova diktatura u Rimu

Dok je Cezar vodio ratove u Galiji, u Rimu su se izmjenjivali događaji koji su svjedočili o produbljivanju političke krize koju je Republika doživljavala još od 1. st. pr. Kr. Optimati su vodili otvoreni rat protiv trijumvirata, svakodnevno se događala zloupotreba položaja, potkupljivanje sudaca, predizborni skupovi

su se pretvarali u oružane sukobe po ulicama Rima. U to doba je sklopljen I. trijumvirat (60. g. pr. Kr.) kojeg su činili Cezar, Pompej i Kras. (Maškin, 1968: 266)

Cezar je bio poznati pripadnik patricijskog roda Julijevaca. Bio je helenistički obrazovan, u prvom redu vojskovođa i političar. U trijumvirat je stupio kao namjesnik koji se vratio iz Hispanije. Kras je imao mogućnost financiranja zbog velikog bogatstva, a bio je poznat kao osoba koja je pobijedila Spartaka, dok je Pompej proslavljao trijumf s pohoda na Istok. Oni su kao strastveni populari, sljedbenici braće Grakha prkosili Senatu i optimatima, a laskali tributskoj skupštini i uz

to je obilno iskorištavali. (Lisičar, 1971: 364) Cezar je proračunato stupio u trijumvirat s mogućim neprijateljima jer je vidio put vlastitoga probitka na rimskoj političkoj sceni. Htio je iskoristiti prvu povoljnu priliku i prikazati se kao najsposobniji trijumvir.

Cezar je kao rimski namjesnik proveo osam godina ratujući u Galiji. Kad je Kras

ubijen od strane Parta, Pompej prelazi na stranu optimata te raskida odnose sa Cezarom protiv kojeg je pokrenuta oštra politička borba. Iako je ugušio ustanak i organizirao novu provinciju Galiju (50. g. pr. Kr.), Cezar odbija zahtjev Senata za raspuštanjem velike vojske. Postavlja Pompeju uvjete u kojima traži da u odsutnosti bude izabran za konzula. Pompej to odbija zahvaljujući jakom položaju u kojem je koncentrirao razne magistrature te donošenjem novih zakona otežava Cezarova ovlaštenja. Cezar nije htio dolaziti u Rim kao privatna osoba i sam postaviti kandidaturu, jer je znao kako bi ga protivnici mogli pozvati na sud. Trijumvirat se raspao poslije Krasove pogibije, odnosno

kada su u savezu ostala dva jaka protivnika. Raskidu je doprinijelo i to što je umrla Cezarova kćerka Julija, kojom se Pompej oženio nakon trijumvirata. (Lisičar, 1971: 367)

Rimom su počele kružiti glasine kako Cezar kreće u pohod na Italiju, povodom čega je Pompej dobio razlog za naoružanje vojske. Senat je 49. g. pr. Kr. donio odluku da Cezar vrati svoja ovlaštenja i odredio mu zamjenika. Cezarove pristaše, među kojima su bili i narodni tribuni Marko Antonije i Kvint Kasije, stavljaju veto na ovu odluku. (Lisičar, 1971: 369)

Cezar se tada odlučio obračunati s njima i 11. siječnja 49. g. pr. Kr. prešao s jednom legijom rijeku Rubikon, koja je dijelila galske provincije od Italije te krenuo na Rim.

„Kocka je bačena“ - tim riječima je Cezar počeo prijelaz preko rijeke i započeo građanski rat. Taj njegov potez je bio potpuno neočekivan za protivnike i nitko nije mogao zaustaviti njegovo napredovanje koje je uzrokovalo bijeg većine senatora i drugih prvaka. Skupa je s njima pobjegao i Pompej, prvo na istok Italije pa brodom u Grčku. (Maškin, 1968: 269)

Cezar je Italiju osvojio za 60 dana bez borbe, ušao je u Rim 1. travnja 49. g. pr. Kr. Prilikom ulaska u grad preuzeo je državnu blagajnu, relativno blago postupio sa zarobljenicima i prihvatio preostale Pompejeve trupe. Prava borba je tek slijedila, jer su optimati s Pompejem na čelu bili gospodari svih provincija osim Galije. Bili su mu ozbiljni protivnici, jer su posjedovali jaku mornaricu i lučke baze po Sredozemnom moru. Odlučujuća bitka se odigrala kod tesalskog grada Farsala u kolovozu 48. g. pr. Kr. Tamo je Cezar nadmoćno pobijedio Pompeja, kojega su upropastili orijentalci koji su činili njegovu vojsku (iz Sirije, Fenikije, Palestine, Arabije itd.). Pompej je pobjegao na otok Lezbos, pa se prebacio u Egipat gdje je mislio da će naći utočište i pomoć od mladog kralja Ptolemeja XIII., čijim ga je zaštitnikom proglasio Senat. Dok se iskrcavao na obalu izdajnički je ubijen, jer su Pompejevi savjetnici smatrali da bi bilo bolje poslati jasan znak o pristajanju uz Cezara. (Lisičar, 1971: 369) Osvajanjem Rima bez borbe Cezar je pokazao svu spremnost za brzu prilagodbu, a kod

izvojevane bitke bogato vojno znanje. Sposobne rimske vojnike sigurnom rukom je vodio u pobjede, uz veliku količinu smionosti i drskosti.

Nakon svih Cezarovih vojno-političkih uspjeha¹ svaka otvorena opozicija prema njegovoj moći i vlasti je potpuno nestala. Čak se je i Senat nadmetao s narodom u ukazivanju svake moguće počasti. Uz njegovo ime vežemo brojne titule ondašnjeg vremena, no ovdje ćemo se zadržati na njegovoj ulozi diktatora. Naime, nekoliko je puta biran za diktatora da bi ga Senat 44. pr. Kr. proglasio za doživotnog diktatora – *dictator perpetuus*.² (Abbott, 2005a: 196.)

Iz Apijanove Rimske povijesti saznajemo kako je titula doživotnog diktatora Cezara učinila svetim i nepovredivim. Kako je bio odjeven u trijumfalnu odjeću, tako se i ponašao – kao božanstvo! Klanjali su mu se i molili za njegovu blagost. U njegovu čast promijenjeno je ime mjeseca, nije se kršila nijedna njegova odredba, ukinuo je stražarske službe i u javnosti se pojavljivao u bliskoj pratnji. Cezar je pozivao natrag i prognanike, čak i one koji su protiv njega ratovali te ih preporučivao za godišnje magistrature i namjesništva u provincijama. To je narod uvelike zavelo, pa se nadao kako će im se vratiti demokracija. Naravno, u tomu su se prevarili! (Pauš, 1956: 121)

Iz svega navedenoga može se uvidjeti kako Cezar zaista nije obnašao ulogu diktatora koju je nalagalo pravo, već ga možemo okarakterizirati i usporediti sa suvremenim diktatorima. Možda bi bilo pretenciozno primijetiti kako je njegova diktatura bila prihvatljiva za ono vrijeme, za razliku od današnjice kada se takav način vladavine osuđuje i neprihvaća.

Kleopatra – početak Cezarova kraja

Cezar je stigao u Aleksandriju tri dana nakon

1 U radu nije dan potpun pregled Cezarovih političkih i vojnih postignuća jer bi to premašilo okvire glavne problematike.

2 Detaljnije o promjenama u Rimskoj Republici za vrijeme Cezarove diktature vidi u: Maškin 1968; Lisičar 1971; Abbott 2005a.

Pompejeve smrti. U Egiptu se u to vrijeme vodila dinastička borba. Pri dolasku, Cezar je zaposjedio kraljevsku palaču i počeo izdavati zapovijedi. Tražio je ogromnu svotu koju mu je bio dužan Ptolemej Aulet i pravo na sudjelovanje u podjeli nasljeđa. Kleopatra je uz pomoć svoga učitelja Grka Apolodora počela pregovore sa Cezarom koji je već prilikom prvog susreta pokazao zanimanje prema mladoj progonjenoj ženi. Kleopatrin cilj je bio „*Kako Cezarovom svemoći od robinje postati kraljicom?*“ (Ferval, 1979: 7)

Uspjela se tajno vratiti u Aleksandriju, unatoč brojnim vojnicima i pouzdanicima egipatskog kralja.

Prenesena je do palače, u kojoj je boravio Cezar, umotana u sag. Cezar se oduševio mladom kraljicom koja se odlikovala inteligencijom i šarmom. Kleopatra je bila obrazovana, žena s profinjanim manirima, što je na njega ostavilo snažan dojam, a uz to je imala i vrlo ugodan glas. (Ferval, 1979: 10)

Cezara okružuju senatori

Ipak, odnose između Cezara i Kleopatre ne možemo svesti na običnu romantičnu povijest.

Za pretpostaviti je kako je Cezar u Kleopatri vidio ravnopravnog i rođenog vođu, sa sličnim originalnim idejama, neodoljivim šarmom, uvjerljivošću i rječitosti. Cezar se neočekivano upleo u rat za Aleksandriju i dobio priliku iznova pokazati nemilosrdnost i nasilnost.

Oslanjajući se na Cezara i njegovu vojsku, Kleopatra je htjela vratiti Ptolemejevićima staru slavu i obnoviti njihove posjede, dok su njemu bila potrebna velika sredstva za ostvarivanje političkih planova, uz Kleopatru koja bi bila rimska lutka. (Gračanin, 2005: 95)

Cezar je pomirio Ptolemeja i Kleopatru s čime su bili nezadovoljni pripadnici Ptolemejeve stranke – aleksandrijci. U samom gradu je izbio ustanak koji je doveo u opasnost čak i Cezarov život. Bojeći se da

flota koja je bila usidrena u luci ne prijeđe na stranu ustanika, Cezar je naredio njezino spaljivanje pri čemu je izgorio jedan dio čuvene knjižnice u Aleksandriji, s 40 000 svitaka papirusa. Cezara su spasila vojna pojačanja iz Sirije dok ih je čekao s Kleopatrom među čvrstim zidinama palače, jer je raspolagao samo s 4 000 ljudi protiv vojske od 20-ak tisuća Egipćana. Ljubavnicima su dani prolazili u nepomućenoj sreći, iako ih je često ometala buka ratnih sprava kojima su Egipćani opsjedali grad. Aleksandrijski rat je završio kada je Cezar izvojevao pobjedu na otvorenom polju, ravninama delte Nila, gdje je do nogu porazio Ptolemejevu vojsku (sam Ptolemej se utopio u Nilu).

(Ferval, 1979: 13)

Kleopatra nije mogla dočekati njegov povratak te se uputila na samo bojište, nošena na kraljevskoj nosiljci sa zlatnim jastrebom na krovu i grimiznim zavjesama, gdje joj je on iskazao poštovanje i pozdravio je riječima:

„Egipat je tvoj! Osvojio sam

ga samo zato da ga položim pred tvoje noge. Evo ti ga!“ (Ferval, 1979: 14)

Na tronu je bila potrebna dvostruka vladavina, pa se zbog želje svojih sunarodnjaka Kleopatra podvrgla staroj tradiciji koja je tražila da djeca istog oca podijele vlast. Ona se s 22 godine udala za preostalog brata Ptolemeja XIV., koji je imao 12 godina. (Clayton, 1994: 216)

Nedugo nakon pobjede Kleopatra i Cezar su pošli na ljubavno krstarenje Nilom, ploveći uzvodno velikom raskošnom lađom egipatskih kraljeva - talamegosom (plovećom vilom). Posjetili su u Luksoru dolinu kraljeva i kraljica, prešli Asuan te doplovili do Etiopije, putem bezbrižno uživajući. (Vincenti, 1976: 122.)

Cezar je držao jaku poziciju u Aleksandriji, uplitao se u egipatske poslove i iskoristio svoj autoritet tadašnjeg rimskog diktatora. Nije bilo teško naći

ODRAZ CEZAROVE DIKTATURE U EGIPTU

izgovore za njegovo diktatorsko ponašanje. Tražio je dug koji mu je dugovala egipatska vlast i uočio je idealnu priliku za još jednu proslavu trijumfa u Rimu.

Uredivši neprilike Cezar se vratio u Rim, gdje je ekonomsko stanje bilo loše zbog opadanja vrijednosti novca, vladali su nemiri u legijama i opće nezadovoljstvo stanovništva. Cezar je prvo proslavio četiri trijumfa 47. g. pr. Kr., zbog pobjeda u Galiji, Aziji, Egiptu i Africi, pa je sproveo brojne reforme i pokušavao pripremiti stapanje Rima i provincija u monarhiju helenističkog tipa. (Maškin, 1968: 277)

S postupnim jačanjem Cezarove vlasti postupno se napuštao republikanski oblik vladavine. Cezar je produžio svoju diktaturu, imao potpunu samokontrolu i odlučivao kao apsolutni gospodar. Usudimo se istaknuti kako je Cezar zadržao svoju diktaturu, koju je držao potrebnom zbog nepovjerenja u ostale organe vlasti, jer je jedino vjerovao svojim prosuđivanjima.

Kleopatra je u međuvremenu trebala roditi njihovo dijete pa je računala na njegovu podršku. U Aleksandriji nisu vladale povoljne prilike za mladu kraljicu. Narod se bunio protiv rimskih legija koje je Cezar ostavio i otvoreno optuživao Kleopatru, jer je dozvala strance u zemlju i priznala za svog gospodara Rimljanina te pogazila čast svog roda.

U ljeto 47. g. pr. Kr. Kleopatra je rodila sina Ptolemeja XV. Kao plod ljubavi između Kleopatre i Cezara, dobio je i ime Cezar Ocoljub Majkoljub, ali je bio poznatiji kao Cezarion „Mali Cezar“. Pričalo se kako mu Cezar nije otac, no Cezarion je stasom i hodom navodno jako podsjećao na njega, dok je Kleopatra javno tvrdila da je on neprijeporno Cezarov sin. (Gračanin, 2005: 97)

Kleopatra je bila bez zaštitnika koji joj je vratio prijestolje i prisilio ostale da joj se poklone te se borila protiv priča kako ju je imperator Cezar brzo zaboravio. Htjela je vidjeti Cezara, ali i vidjeti Rim, starog suparnika kojem nije vjerovala. Nije bilo jednostavno organizirati posjet egipatske kraljice vječnom gradu, jer je Kleopatra svima bila sumnjiva, a uz to i slavila kao slavohlepna žena kojoj Cezar nije mogao odoljeti. Ona je Senatu ponudila svoj osobni dolazak radi pregovora kojima bi

riješila sporna pitanja oko savezništva Egipta i Rima.

Uskoro je primila svečani poziv, iako su to mogli urediti i njeni poslanici. Kleopatrin dolazak 46. g. pr. Kr. je na forumu dočekala bučna svjetina, koju je okupilo nepovjerenje, a ne naklonost prema njoj. Jedni su je smatrali jednostavnom kurtizanom koja je sva obasuta biserjem i zlatom, a drugi strašnom vješticom koja oduzima pamet svima koji joj se približe. (Ferval, 1979: 25)

Ipak je većini Kleopatra bila žena orijentalka, ono što je rimski puk najviše prezirao. Cezar je svoju ljubav prema njoj pokazao cijelom gradu kada je njoj posvetio hram i dao izgraditi veliki zlatni kip. Kleopatra je bila smještena u njegovoj palači na lijevoj obali Tibera i brzo shvatila svoju ulogu u društvu koje je bilo željno svega što je novo, originalno i zabavno. (Ferval, 1979: 28)

Gotovo je dvije godine živjela u Cezarovo ladanjskoj kući, dok ju je on obasipao darovima i počastima. Ponašala se odmjereno i neupadljivo, nije davala povoda za veće primjedbe, iako je ogovaranja bilo jer je Cezar bio oženjen. (Gračanin, 2005: 98)

Na čelu onih koji su se iskreno bunili protiv Cezara bio je Ciceron, veliki govornik, prvi građanin Rima iza samog Cezara. Kleopatra je mogla pozivati u svoj dom sve rimske odličnike te s njima ravnopravno raspravljala o svakojakim pitanjima. Oni su joj se divili zbog njenog oštroumnog i razboritog suda. Preko volje joj je i visoko rimsko društvo moralo priznati kvalitete koje je imala. Ona nije mogla privoljeti Ciceronovu naklonost, koji je uvidio kako Cezarova vlast postaje kruća i samostalnija, dok je Republika naglo propadala. (Ferval, : 31) Javnost je bila zaokupljena političkim potezima koje je Cezar povlačio i ciljevima kojima je stremio. Njegova vojska se nije usuđivala otvoreno iznijeti svoje mišljenje i nezadovoljstvo je zbog brojnih pritisaka postajalo sve jače. Bilo je jasno kako postoje i drugi moćnici čiji su interesi bili upereni protiv samog Cezara. (Abbott, 2005b: 127, 131)

U Rimu nije bilo tajna da će Cezar nakon povratka s perzijske vojne oženiti Kleopatru i posvojiti netom rođenog Cezariona te kako će osnovati silno kraljevstvo s prijestolnicom Aleksandrijom. Od tada su

Kleopatra mrzili dvostruko, počeli joj se javno rugati i pokušavali je protjerati nazad u njenu zemlju – „*zemlju krokodila*“. (Ferval, 1979: 34.)

Međutim, zavjerenici su spremali njegovo ubojstvo (pod vodstvom Kasija i Bruta) koje su izveli na dan Martovskih ida u Senatu, gdje je on izboden noževima dvadeset i tri puta, mrtav pao ispred Pompejeve statue. (Maškin, 1968: 279)

Cezar je tada imao 60 godina, precijenio je svoju snagu, autoritet i položaj. Iako je Republika proživljavala krizu, tradicije su još bile žive. Zavjerenički planovi su bili čuvani u najstrožoj tajnosti, Cezarove pristaše su bile nemoćne u njihovom izvršavanju, jer je ubojstvo Cezara bio jedini način ukloniti tada već pohlepnog pretendenta i na egipatsku krunu. To se izravno suprotstavljalo svim brižno čuvanim rimskim tradicijama, Rim je osjetio suparništvo u mogućoj moći Aleksandrije, koja bi ga mogla potisnuti s karte slavних prijestolnica.

Cezarovo je ubojstvo zateklo Kleopatra u Rimu. Bio je to kraj njenog prvog uspona do moći. Znajući kako je u opasnosti, brzo je s pratnjom napustila Rim i povukla se u Egipat gdje je namjeravala pričekati ishod novih političkih borbi u rimskoj državi. (Gračanin, 2005: 98)

U ljeto 44. g. pr. Kr. umire Ptolemej XIV., najvjerojatnije otrovan po Kleopatrinom nalogu. Time je Kleopatra postala neosporna vladarica Egipta, uz sina Ptolemeja XV., kojega je proglasila suvladarom. Egipat je sve više tonuo, glad je postala dio svakodnevnice, ma koliko se ona trudila obnoviti zemlju. (Clayton, 1994: 216)

Cezara je samoljublje navodilo na grandiozne trijumfalne proslave koje su daleko premašivale sve do tada upriličene nekom osvajaču. Kako bi prikazao svoje osvajačke pohode, organizirane su brojne parade i spektakli koji su trebali služiti za zabavu i razbibrigu. Cezar je često pretjerivao u tome i zbog svoje okrutnosti osuđivan. Iako je bio hrabar i energičan, pred kraj je bio sumnjičav i nesiguran. Nehajno je rasipao bogatstvo, pribjegavao nezakonitim iznuđivanjima i sramotio rimske bračne običaje.

Kroz svoju diktaturu je pokazao savršen spoj retorike, vladanja i vojevanja. Njegov idealan i nadasve uspješan diktatorski režim imao je uspjeha i izvan rimskih granica. Savršenu priliku za svoje apsolutističke poteze uočio je u dalekom Egiptu, kojega je htio pridružiti Rimu. Balansirajući između ondašnjih dinastičkih sukoba u Egiptu, stvorio si je put za uspostavu dobro mu znane diktature. Je li zaista Cezar bio egipatski diktator? Je li to Kleopatra dozvolila ili je iskoristila njegovu moć za opstanak Egipta? Već je rečeno kako je savezništvo s Kleopatrom uzrokovalo neprilike u Rimu i označilo početak kraja Cezarove diktature. Nakon njegove smrti Kleopatra i dalje uspijeva na neko vrijeme održati Egipat podalje od rimskih osvajačkih težnji. Iako je Cezar smirio stanje u Egiptu i uveo prividni red, ne može se sa sigurnošću okarakterizirati njegova politička uloga. Ova se problematika može promatrati s više gledišta i dovesti do različitih tumačenja i zaključaka.

Literatura:

1. Clayton, Peter: *Chronicle of the Pharaohs*, Thames and Hudson Ltd, London, 1994.
2. Ferval, Claude: *Kleopatra - egipatska kraljica*, Alfa, Zagreb, 1979.
3. Gračanin, Hrvoje: *Kleopatra VII. – posljednja kraljica Egipta*, u: Meridijani, god XII., br. 94, travanj 2005.
4. Abbot, Jacob: *Julije Cezar*, Karupović, Beograd, 2005.
5. Abbot, Jacob: *Kleopatra*, Karupović, Beograd, 2005.
6. Lisičar, Petar: *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
7. Maškin, Nikolaj Aleksandrovič: *Istorija starog Rima*, Naučna knjiga, Beograd, 1968.
8. Musić, August: *Nacrč grčkih i rimskih starina*, Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Zagreb, 1910.
9. Pauš, Pavao: *Robovlasništvo i diktatura u Rimskoj Republici*, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
10. Vincenti, Lorenzo: *Cezar*, Alfa, Zagreb, 1976.